

نظام فلسفی اقتصاد اسلامی

دکتر مهدی‌نیا، رضوی - عضو هیأت علمی دانشگاه شهید بهشتی

تاریخ به ظهور و سقوط نظامهای اقتصادی گوناگونی شهادت می‌دهد. بعضی از این نظامها پس از مدتی حاکمیت از میان رفته است و برخی دیگر با مشکلات متعددی روبرو بوده است. عدالت اجتماعی، اشتغال کامل، رشد و توسعه پایدار اقتصادی، ثبات نسبی قیمتها، ریشه‌کن کردن فقر، و توزیع عادلانه‌تر ثروت و درآمد دشواریهایی هستند که امروزه نظامهای اقتصادی با آن مواجه می‌باشند. کشورهای صنعتی، همانند کشورهای در حال رشد، با کوششی پیگیر به دنبال پیدا کردن راه‌حلهای اقتصادی جدید، در چهارچوب نظام فلسفی خاص خویش، هستند.

نظام فلسفی اقتصاد اسلامی، که بر پایه ارزشها و جهان‌بینی اسلامی استوار است، فقط جزئی از مجموعه نظامهایی است که سیستم کلی اسلامی را تشکیل می‌دهد و با نظامهای فلسفی موجود جهان تفاوت اساسی دارد. ارزشها و جهان‌بینی اسلامی که سرچشمه تغذیه معنوی این نظام است، فعالیتهای اقتصادی را با زندگی اجتماعی ارتباط می‌دهد و معیارهایی به وجود می‌آورد که رفتارهای اقتصادی انسان را کنترل و تنظیم می‌کند. نظام فلسفی اقتصاد اسلامی، ضمن تصحیح آرمانهای خیالی مردم، تصویر درست و الگویی سالم از یک نظام اقتصادی ارائه می‌دهد. در این مفهوم اقتصاد وسیله‌ای است برای رسیدن انسان به هدف نهایی، یعنی قرب به خدای متعال.

نظام فلسفی اقتصاد اسلامی متشکل از اجزایی است که ضمن دارا بودن رابطه علی و تعامل طرفینی با نظام کلی اسلامی، با دیگر اجزاء نیز دارای پیوند

منطقی است. شناخت یک جزء از نظام، با عنایت به نقش و کارایی اجزاء دیگر مجموعه و نظام کلی اسلامی، مطالعه و مورد بررسی قرار می‌گیرد. زیرا اطلاع بر مجموعه ارتباطات منطقی مستقیم و غیرمستقیمی که یک جزء را احاطه کرده است، امکان شناخت جامعه از نظام فلسفی اقتصاد اسلامی را میسر می‌سازد، و موجب می‌شود تا نقش هریک از اجزاء و عملکرد آن در حصول و دستیابی به اهداف نظام اقتصاد اسلامی درک شود.

به منظور شناخت نظام فلسفی اقتصاد اسلامی، اجزای نظام می‌بایست با توجه به نظام کلی اسلامی مشخص شوند و نقش هریک از اجزاء و کارایی آن در رسیدن و دستیابی به اهداف نظام اقتصاد اسلامی درک شود. بدین معنا که در ارایه سیستم، ابتدا اجزای تشکیل‌دهنده نظام انتخاب و مشخص می‌شوند، و بعد با توجه به موضوع مورد بررسی هریک از این اجزاء تعریف و یا تشریح می‌شوند و سرانجام نوع ارتباط آنها با یکدیگر مشخص می‌شود.

در این مقاله به منظور ارائه الگوی صحیحی از نظام فلسفی اقتصاد اسلامی، ابتدا مفاهیمی از قبیل اصل توحید، نظر اسلام نسبت به انسان، ماهیت حیات، منظور از زندگی دنیا، رابطه انسان و خدا، جهان‌بینی اسلامی، انگیزه فعالیت‌های اقتصادی، نظام ارزشها در اقتصاد اسلامی و اصل عدالت مورد بحث قرار می‌گیرد. سپس نظر اسلام نسبت به بعضی از مفاهیم اقتصادی مانند بهره‌گیری از منابع اقتصادی، اصل مالکیت، تکاثر مال و ثروت، ربا، مصرف، توسعه و رشد بیان می‌گردد. و در پایان، ساخت و تنظیم الگویی ریاضی، با استفاده از رابطه علمی، و تعامل طرفینی اجزاء تشکیل‌دهنده نظام فلسفی اقتصاد اسلامی، ارائه می‌گردد. در ساخت این الگو از زمینه مهندسی سیستم‌ها سود برده خواهد شد. این الگو دارای چندین عامل است، یکایک این عوامل تعریف و یا تشریح می‌شود و از نظر ریاضی روابط آنها در قالب یک ماتریس اقتصادی و اجتماعی اسلامی مشخص، و در انتها الگوی نظام فلسفی اقتصاد اسلامی بدست آمده، مورد تجزیه و تحلیل علمی، قرار می‌گیرد.